

RESSENYA A ANTONI FERRANDO & ANNA MARIA BABBI: *LA 'CAVALLERIA UMANISTICA' ITALIANA. ENYEGO (INICO) D'ÀVALOS E 'CURIAL E GUELEA' / THE ITALIAN 'HUMANISTIC CHIVALRY'. ENYEGO (INICO) D'ÀVALOS AND 'CURIAL E GUELEA'*, AMSTERDAM / PHILADELPHIA: JOHN BENJAMINS, 2021, 208 pp. ISBN 978-90-272-0928-3

REVIEW TO ANTONI FERRANDO & ANNA MARIA BABBI: *LA 'CAVALLERIA UMANISTICA' ITALIANA. ENYEGO (INICO) D'ÀVALOS E 'CURIAL E GUELEA' / THE ITALIAN 'HUMANISTIC CHIVALRY'. ENYEGO (INICO) D'ÀVALOS AND 'CURIAL E GUELEA'*, AMSTERDAM / PHILADELPHIA: JOHN BENJAMINS, 2021, 208 pp. ISBN 978-90-272-0928-3

JACOB MOMPÓ NAVARRO
jacobmomp@gmail.com

Universitat Catòlica de València

El llibre vol ser una nova contribució a l'estudi i a la difusió de *Curial e Güelfa*, una novel·la cavalleresca d'ambient italià, escrita en llengua catalana a mitjan segle XV. L'obra consta de tres parts: una 'Introduction', titulada «*Curial e Güelfa*, un precedente della 'cavalleria umanistica' italiana» (pp. ix-xxiii), a càrrec dels curadors, Anna Maria Babbi (Universitat de Verona) i Antoni Ferrando (Universitat de València); una primera secció, titulada 'The historical and literary context' (pp. 1-74), de cinc capítols, dedicats a diversos aspectes de caire literari i cultural de la novel·la; i una segona secció (pp. 75-204) titulada 'The linguistic context', de sis capítols, centrats sobretot en alguns aspectes lèxics singulars del text. Tanca l'obra un índex de noms propis, obres citades i conceptes tractats (pp. 205-208). Les contribucions apareixen en tres llengües: anglès, italià i català.

Ressenya a Antoni Ferrando & Anna Maria Babbi: *La 'cavalleria umanistica' italiana. Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Guelfa' / The Italian Humanistic Chivalry. Enyego (Inico) d'Àvalos and 'Curial e Guelfa'*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2021

A la 'Introduction', Babbi i Ferrando presenten el *Curial* com un precedent de la cavalleria humanística italiana, que tindrà la seua màxima expressió, mig segle després, en l'*Orlando furioso* (1516), de Ludovico Ariosto. S'hi dona compte del contingut de les onze contribucions i, en concret, de la hipòtesi d'Abel Soler Molina sobre l'autoria del *Curial*, en favor d'Enyego d'Àvalos, que, en paraules de Raffaele Colapietra, fou «protagonista dell'Umanesimo cortigiano aragonese». En bona mesura, el llibre aspira a complementar les aportacions dels *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Guelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana* (Amsterdam, John Benjamins, 2012). Així com aquests *Estudis* tingueren com a punt d'arrancada sengles trobades acadèmiques celebrades el 2007 i el 2008 a la Universidad Menéndez Pelayo, de Santander, i a la Universitat d'Alacant, així també aquesta nova miscel·lània d'estudis curialencs ha tingut el seu origen en el simposi internacional '*Curial e Guelfa. La cavalleria umanistica italiana nel XV secolo*', organitzat pel Dipartimento di Culture e Civiltà de la Università degli Studi, de Verona, i l'Institut Virtual Internacional de Traducció (IVITRA), de la Universitat d'Alacant, que se celebrà en aquella ciutat italiana entre el dies 10 i 12 d'octubre de 2016. Llavors, Abel Soler encara no havia defensat la tesi *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context del 'Curial'* (2016). Aquesta circumstància, remarcada pels curadors, dona més valor a les aportacions de *La 'cavalleria umanistica' italiana. Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Guelfa'*, ja que partien, en la primera versió exposada en l'esmentat simposi de Verona, de la desconexió –llevat òbviament de Soler– de la seua ben fonamentada hipòtesi i no han fet sinó confirmar el context italià de la novel·la.

La primera secció comença amb una contribució d'Abel Soler, «Una novel·la italiana del *Quattrocento*, de cavalleria humanística, escrita en llengua catalana», en què es presenta *Curial e Guelfa* (Nàpols-Milà?, ca. 1445–1448) com una novel·la cavalleresca equiparable per la seua remarcable qualitat literària i pel seu ric transfons històric al *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell. L'obra anònima ha de ser d'un autor procedent de València o en contacte intens amb valencians per les nombroses petges lèxiques del català d'aquest regne, però ha de ser també d'algú culturalment italianitzat, com ha remarcat la crítica literària més competent. Encara que medieval pels seus deutes als llibres de cavalleria, a la lírica trobadoresca i a l'amor cortés, a Dante i a Boccaccio, la novel·la presenta trets que la fan ben moderna, ja que, com bé apunta Soler, està amerada de l'ideari humanístic i molt influïda pel neoplatonisme i per la sàtira llucianesca. De fet, es pot considerar com una obra de "recepció" de la cultura del *Quattrocento* italià, que d'alguna manera enceta un gènere que els estudiosos italians de l'època han batejat com a *umanesimo cavalleresco*, és a dir, com a cavalleria humanística. Soler pogué donar ja moltes pistes sobre l'autor anònim, perquè ja tenia enllestida la tesi doctoral, la qual li permeté identificar, amb quasi total seguretat, que l'autor havia de ser Enyego d'Àvalos (ca. 1414-1484), un cavaller que, encara que nascut a Toledo, es crià i s'educà a la cort valenciana del Magnànim.

Tot seguit, Cecilia Cantalupi, a «The troubadour material in *Curial e Guelfa*: a fine-tuning», aborda l'estudi de les fonts de la literatura trobadoresca que hauria manejat l'autor i dels possibles manuscrits que hauria consultat. En concret, s'ocupa de les convergències i discrepàncies entre alguns passatges

Ressenya a Antoni Ferrando & Anna Maria Babbi: *La 'cavalleria umanistica' italiana. Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Guelfa' / The Italian Humanistic Chivalry. Enyego (Inico) d'Àvalos and 'Curial e Guelfa'*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2021

de la novel·la i les tres fonts de procedència trobadoresca que l'autor sembla que va usar: la *vida* de Raimbaut de Vaqueiras, la *razo* de l'estampida *Kalenda maia* (BdT 392.9), del mateix Raimbaut, i la *razo* de la composició *Atressi con l'orifanz*, de Rigaut de Berbezilh (BdT 421.2). Cantalupi sosté molt sòlidament que l'autor del *Curial e Güelfa* s'hauria basat en un manuscrit afí del cançoner trobadoresc P (Florència, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 41.42), si no en el mateix cançoner P, de factura centroitaliana, que conté materials en prosa procedents de la Itàlia septentrional. Com a resultat d'aquesta recerca, es fa evident que la gènesi del *Curial* s'ha d'emmarcar a Itàlia i, més concretament, amb connexions amb la Itàlia septentrional.

A continuació, Vicent Josep Escartí, a «Ideologia cavalleresca e cavalleria sportiva nel *Curial*», analitza l'evolució dels ideals i de la praxi cavalleresca en la Corona de Aragó des de Ramon Llull (darrer quart del segle XIII) fins a *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc* (ca. 1450-1464): es passa d'una cavalleria ideològica i religiosa a una cavalleria en què el component amorós i d'exhibició social ocupen un paper central. Les teories de Llull sobre la formació dels cavallers, que encara circulaven al segle XV, presenten unes diferències substancials amb les que propugnen el *Curial* i el *Tirant*. No cal dir que aquests trets confirmen la ubicació cronològica del *Curial* al segle XV.

A «*Otium litteratum* en la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa*», Sònia Gros reprén l'episodi nord-africà del llibre III del *Curial*, en què es recrea la història de Dido i Enees que ens transmet l'*Eneida* per intermediació de Petrarca i de Boccaccio, per tal de destacar els aspectes que relacionen aquest passatge amb el nou concepte de *otium* que els humanistes italians van desenvolupar a partir del descobriment d'alguns textos clàssics. De manera més concreta, s'hi analitzen els paral·lelismes d'aquest episodi amb *De vita solitaria*, de Petrarca, autor molt present en la novel·la, com ja van posar en evidència Francisco Rico i Júlia Butinyà. Es reforça així una vegada més el context cultural italià que caracteritza el *Curial*.

El treball de Rafael Roca, que porta per títol «The fortune of *Curial and Guelfa* (from discovery to editing)» s'ocupa del procés de localització, difusió i edició del *Curial e Güelfa* (1876-1901), amb l'objectiu de projectar llum sobre les circumstàncies que envoltaren la publicació de l'article de Manuel Milà i Fontanals, de 1876, en què es donà a conèixer el descobriment del Ms. 9.750 de la BNE, inicialment batejat com a *Amors de Curial y Güelfa*. S'hi examinen les reaccions que provocà la publicació de la notícia i l'escàs interès del romanista català en l'edició i difusió d'una obra inèdita, fins llavors desconeguda. Unes circumstàncies que contribueixen a explicar les especulacions de Jaume Riera i de Rosa Navarro sobre una suposada falsificació per part de Milà. També és objecte d'estudi el paper que van tenir en l'estudi i difusió de la novel·la, un quart de segle després, d'una part, Antonio Paz y Melia, el funcionari del Departament de Manuscrits de la Biblioteca Nacional d'Espanya que comunicà la troballa del còdex a Milà i Fontanals, i, d'altra part, Antoni Rubió i Lluch, l'erudit que realitzà la primera edició de l'obra, el 1901, sota el patronatge de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, de Barcelona.

Ressenya a Antoni Ferrando & Anna Maria Babbi: *La 'cavalleria umanistica' italiana. Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Guelfa' / The Italian Humanistic Chivalry. Enyego (Inico) d'Àvalos and 'Curial e Guelfa'*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2021

Les sis aportacions lingüístiques de la segona secció se centren en qüestions lèxiques i sintàctiques. Totes, llevat de la d'Oriana Scarpati, professora de la Universitat de Nàpols Federico II, que s'inscriu en l'anàlisi de discurs, aborden aspectes semàntics del *Curial* des del cognitivisme –una línia d'investigació promoguda a la Universitat d'Alacant per Josep Martines Peres– i des del maneig de corpus textuais del català i de l'italià. De fet, és aquest prestigiós catedràtic qui inaugura la secció. Els altres quatre aportacions corresponen a deixebles seus vinculats a la mateixa Universitat.

A «Història del lèxic i el *Curial e Güelfa*: el cas del verb *palesar*», el professor Josep Martines estudia l'evolució semàntica de l'adjectiu *palès -esa* i del verb *palesar*. La recerca mostra que l'adjectiu, ja atestat al s. XIII, segueix una evolució marcada per mecanismes i factors ben coneguts en el canvi semàntic: la projecció metafòrica i, sobretot, metonímica i la (inter)subjectivació. Del s. XVI en avant, la freqüència d'ús de *palès -esa* decau considerablement i remunta quan és incorporat al model de referència amb la creació i la difusió del català estàndard a primeria del s. XX. D'una altra banda, es demostra que el verb *palesar* només consta en català en textos d'influència italiana del s. XV, com ara el *Curial e Güelfa*, i hi irromp amb sentits paral·lels als de l'italià de l'època. No torna a aparèixer als corpus fins que és també incorporat al model estàndard al s. XX. L'article remarca la necessitat d'aprofundir en l'estudi del lèxic del *Curial e Güelfa* i, particularment, en la influència d'altres llengües en aquesta obra. Una influència que ja va ser remarcada, tot i que amb poca fortuna, per Anfós Par, el primer estudiós de la llengua del *Curial*.

Oriana Scarpati, a «*Bellesa, valor, and honor. Direct speech strategies in Curial and Guelfa*», se centra en les funcions del discurs directe en la novel·la. Concretament, s'hi examinen els discursos encomiàstics que diferents personatges masculins i femenins dirigeixen a Curial i les seues característiques formals i estructurals. Aquests discursos responen a dues tipologies: els de temàtica amorosa i els que es produeixen en el marc dels duels cavallerescos. En concret, la professora Scarpati analitza les ocurrencies del terme *honor* en els discursos directes com a recurs de l'autor del *Curial* per a expressar la seua pròpia concepció de la cavalleria.

Jordi Antolí, a «Observacions sobre l'expressió dels sentiments en el *Curial e Güelfa*», posa de manifest que els canvis culturals que reflecteix i difon la ficció sentimental van potenciar l'ampliació del camp semàntic de l'expressió de les emocions i, en particular, de l'amor. A tal fi, l'autor recorre a la reanaltzació de formes pròpies del català (el verb *sentir*, les construccions que expressen els conceptes de 'enrogir' i de 'empal·lidir', la loc. adv. *dins son cor*), als préstecs o calcs d'altres llengües, especialment de l'italià (la loc. *caure en lo cor*) i a intertextualitats (el sintagma *la color del cor* i la loc. *de gran cor*) preses probablement de Boccaccio. En el camp semàntic de les emocions s'observa al *Curial* una profunda influència italiana, que, segons l'autor, reforça la hipòtesi d'Abel Soler sobre la paternitat autorial d'Enyego d'Àvalos, un personatge intensament italianitzat. L'estudi concret d'aquest camp permet ponderar objectivament l'originalitat del text des de la perspectiva lingüística i valorar l'esforç creatiu en l'expressió dels sentiments amorosos.

Ressenya a Antoni Ferrando & Anna Maria Babbi: *La 'cavalleria umanistica' italiana. Enyego (Inico) d'Àvalos e 'Curial e Guelfa' / The Italian 'Humanistic Chivalry'. Enyego (Inico) d'Àvalos and 'Curial e Guelfa'*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2021

Josep Garcia Sebastià, a «Les construccions temporals de progressió narrativa en el *Curial e Güelfa*», s'ocupa de l'estudi de les expressions de temps transcorregut que realitzen una funció discursiva de 'continuitat'. Es tracta de connectores lèxics (*mentre, ladonchs, après que, tantost*, etc.) que, a més d'expressar el transcurs d'un determinat període de temps entre dos moments referencials (*no passaren gayre dies; no trigà molt que; poch ha són venguts*, etc.), aporten informació discursiva i fan que la trama avance. D'acord amb les dades obtingudes del corpus emprat, el CIGCA, aquests constructes s'utilitzen també en passatges narratius d'altres textos medievals en català. Ara bé, en el *Curial* són més diversos i equilibrats que els d'altres obres semblants, com *Jacob Xalabín* o *Tirant lo Blanc*. És un tret singular del *Curial*, que confirma el bon gust lingüístic del seu autor.

Caterina Martínez («*Baldament* en el *Curial e Güelfa*: a les portes del valor concessiu») se centra en el procés de gramaticalització del connector de contrast *baldament* des del sentit inicial d'adverbi desideratiu fins al valor de marcadore discursiu concessiu actual. L'autora revisa les fonts i els valors de *baldament* en català des del segle XIV al XIX a partir del valuós exemple del *Curial*, que suggereix quin degué ser el punt de partida d'aquest procés. S'hi posa en joc la teoria de l'Argumentació, la teoria de la (Inter)subjectivació i la teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic.

Finalment, Jaume Pons Conca («El verb *metre* en el *Curial e Güelfa*») analitza els usos de *metre* en el *Curial*, un verb molt prolífic en català medieval, que abraçava bona part dels sentits actuals de *posar*. El *Curial* és una valuós testimoniatge del pas del predomini del primer verb al predomini del segon, un canvi que es consolidà a finals del segle XV. L'autor estudia, d'una banda, l'estructura semàntica del verb *metre* en la novel·la, i, d'una altra, alguns dels processos de gramaticalització que aquest verb ha experimentat. La lingüística de corpus (més concretament, el CIMTAC) li forneix els exemples necessaris per a interpretar-ne els valors i establir-ne comparacions amb textos coetanis de característiques semblants. Jaume Pons conclou que, a diferència del *Tirant*, el predomini de *metre* sobre *posar* en una obra de mitjan segle XV, com és el *Curial*, suggereix la influència de l'italià.

El conjunt d'estudis ací reunits avala la hipòtesi de la familiarització de l'autor del *Curial* amb l'italià i confirma el context cultural italià de la novel·la que es desprèn de l'onomàstica, les fonts i la defensa de la cavalleria humanística que hi observem. La publicació d'aquests estudis se sumen als que el professor Ferrando va aplegar en els esmentats *Estudis lingüístics i culturals sobre 'Curial e Güelfa', novel·la cavalleresca anònima del segle XV en llengua catalana*, publicats el 2012, i confirmen la gènesi del *Curial* en la cort italiana d'Alfons el Magnànim, que Abel Soler defensà en la seua tesi *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context del 'Curial'* (2016), publicada el 2017. Una hipòtesi que també ha reforçat el monogràfic dedicat a la nostra novel·la que apareix al número 2 de la *Revista Valenciana de Filologia* (2018), amb contribucions tan interessants com les Júlia Butinyà, Antoni Ferrando, Sònia Gros, Mabel Mezza, Paolo Ponzù Donato i Abel Soler.